

DUBRAVA U ZAGREBAČKOM OKRUŽENJU

IVANA GR LJENKO

Kada je 1999. županija Grad Zagreb dobila unutrašnji teritorijalni ustroj koji se sastoji od 17 gradskih četvrti, njezin sjeveroistočni i istočni dio administrativno-teritorijalno podijeljen je na tri gradske četvrti: Sesvete, Gornja Dubrava i Donja Dubrava.

U ovom će se članku uputiti na to kako dvije potonje gradske četvrti, koje su ujedno i sastavni dio naselja Zagreb,¹ dakle Gornja i Donja Dubrava, „stoje“ u odnosu na ostale zagrebačke četvrti, kakva je njihov „status“

¹ Gradska četvrt Sesvete obuhvaća istoimeno naselje i tridesetak mnogo manjih naselja, dok su Gornja i Donja Dubrava, s nekoliko prostorno manjih izuzetaka, gotovo u potpunosti dijelovi naselja Zagreb. Kad se govori o istočnom dijelu Zagreba najčešće se upotrebljavaju imena Sesvete i Dubrava (kao jedinstvena cjelina), što odgovara njihovu povijesnom naslijeđu i određenom stupnju samostalnosti koju imaju. Sesvete je i danas jedno od samostalnih naselja unutar istoimene gradske četvrti, a Dubrava je više desetljeća bila gradska općina koja je obuhvaćala današnju Gornju i Donju Dubravu.

u odnosu na ostatak grada, gdje se one po nekim svojim obilježjima nalaze kada ih se usporedi s ostalim dijelovima Zagreba, odnosno kakav je povijesni, geografski i socio-kulturni kontekst u kojem se Gornja i Donja Dubrava razvijaju u odnosu na svoje okruženje, tj. ostale zagrebačke četvrti.

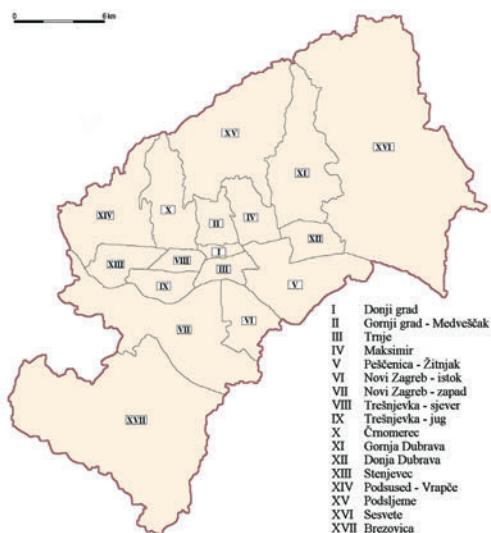
Stoga se ovdje konkretnije pitamo: Je li prometni položaj Dubrave, odnosno njezinih dviju četvrti, u odnosu na ostatak zagrebačkoga gradskog tkiva dobar ili loš, koliki udio gradske površine pripada Dubravi (tj. je li ona u relativnim odnosima veliko ili malo gradsko područje), je li njezino stanovništvo starije ili mlađe u odnosu na ostale dijelove

Zagreba, žive li ondje stanovnici koji se po svojim demografskim obilježjima, primjerice po etničkoj, obrazovnoj ili ekonomskoj strukturi, razlikuju od ostalih stanovnika Zagreba, može li se Dubrava svojom morfologijom izdvojiti kao isključivo mladi zagrebački kvart i sl. Promatramo, dakle, kakav je topografski, demografski i razvojno-povijesni odnos Dubrave naspram ostatka Zagreba.

SMJEŠTAJ I PROMETNI POLOŽAJ DUBRAVE UNUTAR ZAGREBA

U odnosu na ostale kompaktno izgrađene dijelove grada Dubrava je rubni dio istočnoga dijela grada (sl. 1) U topografskom smislu, ta se zagrebačka periferija smjestila na prostranom kontaktnom prostoru između Medvednice i Save (sl. 2). Od sjevera prema jugu rasprostire se kroz četiri orohidrografske cjeline: 1) medvedničko prigrorje (najsjeverniji dijelovi), 2) blago razvijeni ogranci prigrorja s manjim platoima (primjerice, oko Grada mladih), 3) dolinska proširenja s uskom zaravni (od Grada mladih do ugrubo glavne ulice, (Avenije) Dubrava),² 4) aluvijalna savska ravnica (najjužniji dijelovi, južno od Ul. Dubrava) (Žuljić, 1964). Rebrast reljef južnih padina Medvednice s proširenim dolinama u prigrorju i u kontaktnom području sa savskom ravnicom pogodovao je širenju Dubrave prema sjeveru pa su u Gornjoj Dubravi nastala prva dubravačka sela (Čučerje, Dankovec, Miroševac, Granešina, Jalševac, Oporovec i dr.). Južni se dijelovi nalaze na niskoj aluvijalnoj ravni Save, koja je vlažna i izložena povremenim poplavama, pa su se ti dijelovi kasnije naseljavali (Globarević, 1974). Tako je unatoč postojanju nekoliko manjih sela, kao što su

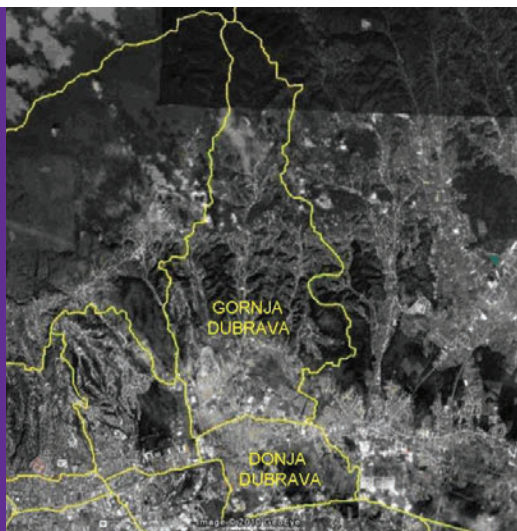
² Premda se glavna dubravačka ulica službeno zove Dubrava, stanovnici je često nazivaju Avenijom Dubrava pa će se ovdje kombinirati oba imena.

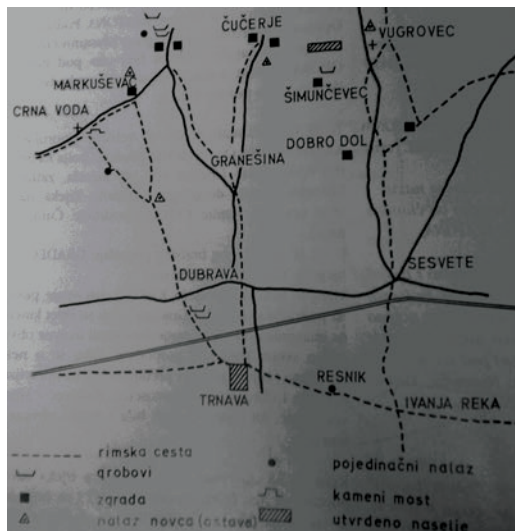
Sl. 1. Gradske četvrti Zagreba 1999.
Izvor: Prelogović, 2008.

Retkovec, Trnava i Čulinec, južna, tj. Donja Dubrava dugo vremena bila slabo naseljen kraj. Danas najizgrađenije područje Dubrave nalazi se u široj zoni oko Avenije Dubrava, a počelo se razvijati nakon prvih parcelacija Gornje Dubrave 1930-ih u manjoj mjeri te nakon Drugoga svjetskog rata u znatnijoj mjeri. Ono je smješteno u isključivo nizinskom području.

Dubrava se oduvijek razvijala u pravcu istoka uz glavnu cestu Zagreb – Sesvete, koja se na području Dubrave naziva (Avenijom) Dubrava. U prometnom smislu, za Dubravu se može reći da ima razmjerno povoljan položaj jer kroz nju prolaze glavne prometnice koje povezuju Zagreb s istočnim i sjeveroistočnim krajevima Hrvatske i dalje na istok (ceste u pravcu Varaždina, Bjelovara, Beograda; željeznička pruga za Beograd). Njezine dvije glavne cestovne prometnice, Ul. Dubrava i Ul. kneza Branimira, predstavljaju istočni ulaz u Zagreb. O važnosti njezina prometnog položaja u širem

Sl. 2. Smještaj Dubrave na kontaktnom prostoru između Medvednice i Save
Izvor: Google Earth, 02.02.2010.

Sl. 3. Prve rimske ceste na području današnje Dubrave
Izvor: Spomenica, 1992.

razmjerima govori i podatak da su kroz današnju Dubravu još u rimskome razdoblju prolazile dvije rimske ceste: u smjeru rimskih kamenoloma Crna Voda kod Markuševca i u Čučerju, prema zapadnome dijelu grada te odvojak istočno prema cesti Siscia (Sisak) – Andautonia – Poetovio (Ptuj) (Spomenica, 1989, 1992) (sl. 3).

Unatoč postojanju nekoliko paralelnih cestovnih prometnica koje se pružaju u pravcu istok-zapad (Oporovečka ul., Ul. Dubrava, Ul. kneza Branimira), povezanost njezinih najsjevernijih i najjužnijih dijelova mnogo je slabija i uvelike ovisna o orohidrografskim obilježjima terena. Osim toga, na slabiju povezanost sjevera i juga utječe i vrlo raširena stihijska gradnja, osobito u njezinu južnom dijelu. To znači da u Gornjoj Dubravi trase prometnica slijede linije dolinskih proširenja pa ondje gdje se nalaze doline većih potoka izgrađene su i asfaltirane prometnice, dok u Donjoj Dubravi, ponajviše zbog neplanske

gradnje kuća i neprimjerenih urbanističkih rješenja, brzih i kvalitetnih cestovnih prometnica nedostaje. Izdvajaju se tek, primjerice, Čulinečka cesta, Štefanovečka cesta, Osječka ul., Resnički put, V. Trnava. Dakle, općenito govoreći, može se zaključiti da u prometnom pogledu Dubrava ne odudara od općeg trenda širenja urbane strukture i razvoja prometnog pravca istok-zapad, što svakako treba pripisati općim obilježjima smještaja Zagreba između teže premostivih barijera – Medvednice i Save. Naime, njihov smjer pružanja manje-više odgovara pravcu (jugo)zapad-(sjevero)istok pa je prirodno da se Zagreb brže širi upravo u tom pravcu, zaobilazeći planinsku prepreku na sjeveru, odnosno vodenu prepreku na jugu.

PROSTORNA I POPULACIJSKA VELIČINA

Duljinom od 14,8 km i širinom od 4,8 km, Dubrava je danas jedno od najvećih gradskih područja Zagreba. Ta se tvrdnja odnosi

Tab. 1. Površina, broj stanovnika i gustoća stanovništva u zagrebačkim gradskim četvrtima 2001.

Gradska četvrt	Površina (km ²)	Broj stanovnika	Gustoća stanovništva (st./km ²)
Donji grad	3,02	45 108	14 936,42
Gornji grad - Medveščak	10,19	36 384	3570,56
Trnje	7,36	45 267	6150,41
Maksimir	14,97	49 750	3323,31
Peščenica - Žitnjak	35,30	58 283	1651,08
Novi Zagreb - istok	16,54	65 301	3948,07
Novi Zagreb - zapad	62,64	48 981	781,94
Trešnjevka - sjever	5,81	55 358	9528,06
Trešnjevka - jug	9,84	67 162	6825,41
Črnomerec	24,22	38 762	1600,41
Gornja Dubrava	40,27	61 388	1524,41
Donja Dubrava	10,81	35 944	3325,07
Stenjevec	12,18	41 257	3387,27
Podsused - Vrapče	36,19	42 360	1170,49
Podsljeme	59,44	17 744	298,52
Sesvete	165,25	59 212	358,32
Brezovica	127,33	10 884	85,48
Grad Zagreb - ukupno	641,36	779 145	1214,83

Izvor: Statistički ljetopis Grada Zagreba 2009.

i na površinu koju obuhvaća i na broj stanovnika koji u njoj živi (tab. 1). Naime, ako se izdvoje gradske četvrti Sesvete i Brezovica koje u potpunosti čine ne-zagrebačka naselja,³ te ako se u obzir uzme da se gradska četvrt Novi Zagreb–zapad djelomično sastoji od samostalnih naselja poput Buzina ili Lučkog pa je njezino prostiranje unutar

granica naselja Zagreb znatno umanjeno, može se zaključiti da je Dubrava (njezine dvije gradske četvrti), sa svojih 51,08 km², među najvećim dijelovima Zagreba, odmah nakon gradske četvrti Podsljeme. Ta tvrdnja ostaje točna čak i ako se zbroje površine administrativno i statistički prepolovljenih, ali kod stanovništva uobičajeno percipiranih kao jedinstvenih gradskih područja, poput Novoga Zagreba (u granicama naselja) i

³ Službene stranice Grada Zagreba, www.zagreb.hr (10. 5. 2011.)

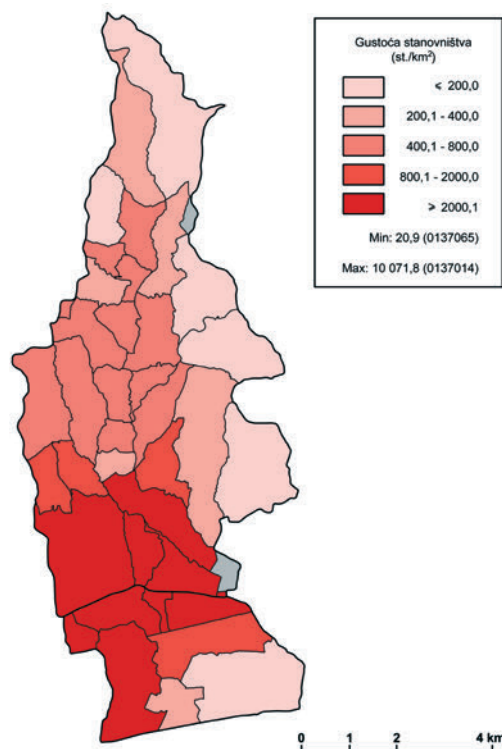
Trešnjevke.⁴ U odnosu na ukupnu površinu naselja Zagreb (305,98 km²), Dubrava zauzima 17% površine.

Ako se na isti način promatra broj stanovnika, dolazi se do zaključka da je Dubrava, s ukupno 97 332 stanovnika, nakon Trešnjevke i Novoga Zagreba, treće zagrebačko područje po broju stanovnika, odnosno da 14% stanovnika naselja Zagreb živi u Dubravi. Usporedi li se veličina Dubrave s veličinom nekih hrvatskih gradova, najbliži joj je po broju stanovnika Osijek sa svojih 90 411 stanovnika (2001), koji Dubrava premašuje. Svi ovi podaci nedvojbeno upućuju na činjenicu da je Dubrava svojom prostornom i populacijskom veličinom područje u kojem s pravom možemo reći da živi jedan veći hrvatski grad te time zaslužuje epitet velikoga zagrebačkog područja.

Kako se vidi u tablici 1, u gradskoj četvrti Gornja Dubrava živi 1,7 puta više stanovnika nego u Donjoj Dubravi, dok je omjer njihovih površina 4:1. To znači da je gustoća naseljenosti veća u Donjoj Dubravi (3325 st./km²) nego u Gornjoj Dubravi (1524 st./km²), odnosno da bez obzira na veći udio visoke stambene gradnje u Gornjoj Dubravi u odnosu na Donju Dubravu, u dominantno niskoj stambenoj gradnji obiteljskih kuća u Donjoj Dubravi živi gotovo dvostruko više stanovnika na jedinici površine. Razlozi takvoj prostornoj distribuciji gustoće naseljenosti u uskoj su vezi s dvama uzročno-posljedičnim čimbenicima: a) udio izgrađenosti područja – najrjeđe su naseljeni sjeverni i sjeveroistočni dijelovi Gornje Dubrave, gdje su velike površine pod šumama i poljima te raštrkana malena depopulirana naselja se-

oskog tipa, kao i krajnji jugoistočni dio koji je gotovo neizgrađen; b) (ne)planska politika izgradnje – stihijska, gusto zbijena niska, obiteljska stambena izgradnja u velikoj mjeri obujmom nadmašuje plansku visoku stambenu izgradnju (premda ova potonja podrazumijeva veću gustoću stanovnika na jedinici površine).

„Uža“ Dubrava, odnosno kompaktno izgrađen dio Dubrave na oko 12 km² površine gotovo se potpuno podudara s područjem najveće gustoće naseljenosti (sl. 4). To konkretnije znači da je najgušće naseljeno područje Donje Dubrave neposredno uz Ul.

Sl. 4. Gustoća stanovništva 2001. na razini statističkih krugova

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS, posebno obrađene tablice.

⁴ Novi Zagreb službeno je podijeljen na gradske četvrti Novi Zagreb–istok i Novi Zagreb–zapad, dok se Trešnjevka sastoji od gradskih četvrti Trešnjevka–sjever i Trešnjevka–jug.

Dubrava (10 072 st./km²), a slijede ga zapadni dio Donje Dubrave te južni dio Gornje Dubrave. Ugrubo, to je područje omeđeno Avenijom G. Šuška na zapadu, Oporovečkom ul., grobljem Miroševac i potokom Trnava na sjeveru, sjevernim i istočnim dijelovima Trnovčice i Dupca te istočnim područjem Dupca i Novog Retkovca na istoku te Čulincem i Trnavom na jugu. Očita razlika u gustoći naseljenosti samo je jedan od dokaza da se o Dubravi nikako ne može govoriti kao o homogenom prostoru, već da ju se upravo zbog njezine prostorne veličine treba promatrati kroz širu vizuru, uvijek postavljajući si pitanje: na koji se dio Dubrave odnosi ova tvrdnja?

Kada se usporedbe vrijednosti gustoće naseljenosti u dvama dubravačkim gradskim četvrtima s ostalim četvrtima u Zagrebu, uočava se da Donja Dubrava ima iznadprosječnu gustoću naseljenosti (zbog velike izgrađenosti prostora), a Gornja Dubrava se svrstava među rjeđe naseljene dijelove grada (što je dakako posljedica već spomenutog velikog udjela neizgrađenih površina u podsljemenskoj zoni). Očekivano, najgušće je naseljen središnji dio Zagreba s četvrtima formiranima mnogo ranije od perifernih područja i u kojima je prevladavajuća zbijena stambena izgradnja (Donji grad 14 936 st./km², Trešnjevka–sjever 9495 st./km², te Trešnjevka–jug i Trnje s više od 6000 st./km²), kao i istočni dio Novoga Zagreba kojeg karakteriziraju visoke stambene zgrade (Prelogović, 2008).

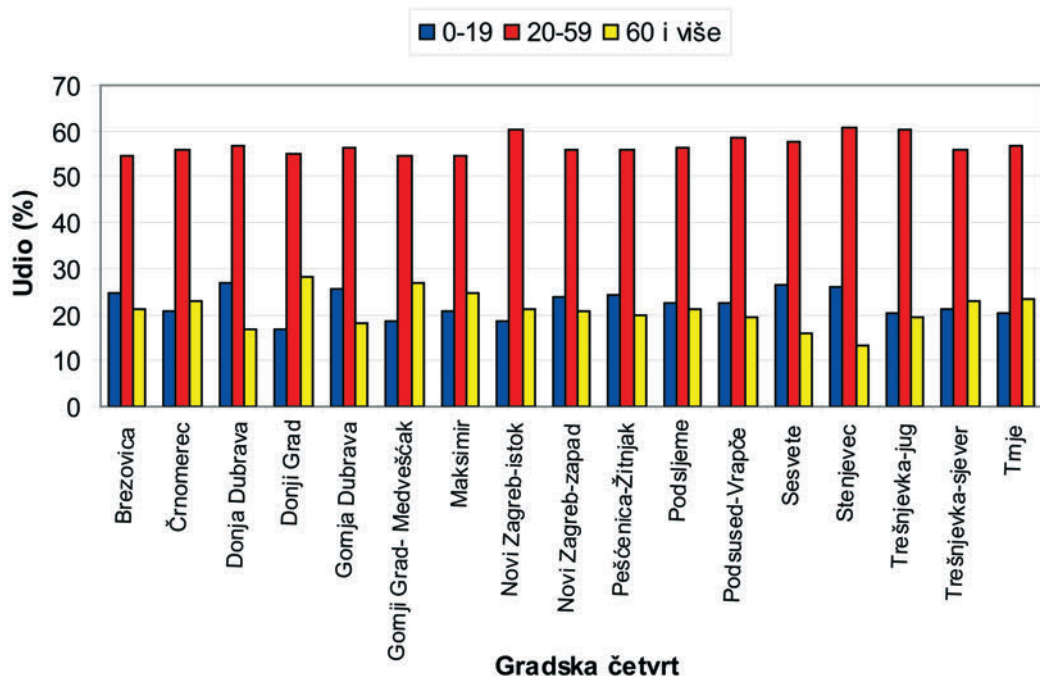
STRUKTURNA OBILJEŽJA STANOVNIŠTVA

Govoreći o dobnoj strukturi stanovništva hrvatskih gradova uobičajeno je tvrditi sljedeće: mlađe stanovništvo zastupljenije je u rubnim dijelovima grada, dok se

gradske jezgre smatraju ostarjelima zato što je u njima znatnije izražen proces starenja stanovništva. Dakle, više je starijeg stanovništva u središtima gradova nego na periferiji. Dakako, ta se tvrdnja lako dokazuje statističkim podacima (udjel stanovništva po dobnim skupinama, indeks starosti i dr.), osobito kada se usporede podaci u duljem razdoblju.

Služeći se podacima iz posljednjeg popisa stanovništva (2001) može se primijetiti da „udio starog i mladog stanovništva upućuje na postojanje razlika centar – periferija“ (Prelogović, 2008: 167) (sl. 5). Naime, udjeli starog stanovništva (više od 60 godina) to jasno potvrđuju. U gradskim četvrtima Donji grad, Gornji grad–Medveščak, Maksimir, Trnje, Črnomerec, Trešnjevka–sjever, Novi Zagreb–istok ti su udjeli viši od 20% (preciznije, kreću se od 21% u Novom Zagrebu–istok do 28% u Donjem gradu), dok je prema periferiji sve više mladog stanovništva. Tako je udio mladih (do 19 godina) u Donjoj Dubravi 27%, Sesvetama 26%, Stenjevcu 26%, a u Gornjoj Dubravi 25%, dok su te vrijednosti u središnjim dijelovima grada znatno niže (npr. u Donjem gradu samo 17%).

Takva prostorna distribucija rezultat je ponajprije kasnijeg naseljavanja perifernih, kasnije izgrađenih područja doseljeničkim stanovništvom koje je po svojoj prirodi pretežno mlado, pokretnije od staroga, sklono promjenama i općenito većom fleksibilnošću u životnim odlukama pa često i u onima koje se tiču preseljenja u novu sredinu, dok je ostarjelo, velikim dijelom samačko stanovništvo karakteristika ranije naseljenih dijelova grada iz kojih mlađa generacija često iseljava zbog ekonomskih razloga (previsoka cijena stambenih kvadrata) ili zbog, primjerice, udaje ili ženidbe i s tim poveza-

Sl. 5. Stanovništvo prema starosti u gradskim četvrtima Zagreba 2001.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS.

nog odlaska u novu sredinu. No razloga je, dakako, više i mnogo su složeni.

Iako se Gornja i Donja Dubrava svrstavaju među „najmlađe“ zagrebačke četvrti, usporedba odnosa mladog i starog stanovništva sa stanjem iz 1981. jasno upućuje na činjenicu da je i stanovništvo Dubrave zahvaćeno procesom starenja pa se zapravo više ne može govoriti o izrazito mladom području. Naime, 1981. je odnos mladog i starog stanovništva iznosio 30% : 9%, a 2001. iznosi 25% : 17%. Na to upućuju i podaci indeksa starosti (indeks starosti 2001. iznosi 68, dok je 1981. iznosio 30), što implicira da je stanovništvo Dubrave 1981. pripadalo tipu „na pragu starenja“, a 2001. pripada tipu „duboka starost“ (prema: Nejašmić, 2005).

Osim po svojoj „mladosti“, Dubrava je u

svijesti mnogih građana Zagreba prepoznata i kao izrazito doseljenički kvart. Mnogi će Zagrepčani stoga reći da je to naselje u kojem vlada pravi „miš-maš“ ljudi, da su ondje ljudi došli „od svugdje“, da ondje „ima svega“, a oni stariji vjerojatno će se prisjetiti poznate krilatice o Dubravi kao „Jugoslaviji u malom“. No, u kojoj je mjeri to danas dosta tako? Prema podacima iz popisa 2001. udio doseljenika u ukupnom stanovništvu dviju dubravačkih gradskih četvrti iznosi oko 50% (Donja Dubrava 53%, Gornja Dubrava 51%) pa se po tim vrijednostima Dubrava ne udaljava mnogo od ostalih rubnih dijelova grada (Sesvete 63%, Novi Zagreb-zapad 55%, Peščenica-Žitnjak 55%, Trnje 53%). S druge pak strane, posve očekivano, udio doseljenika opada s približavanjem prema ranije naseljenom središtu grada, a osobito

u slabije napućenoj, statusno određenoj i za život skupljoj podsljemenskoj zoni (Podsljeme 31% doseljenika).

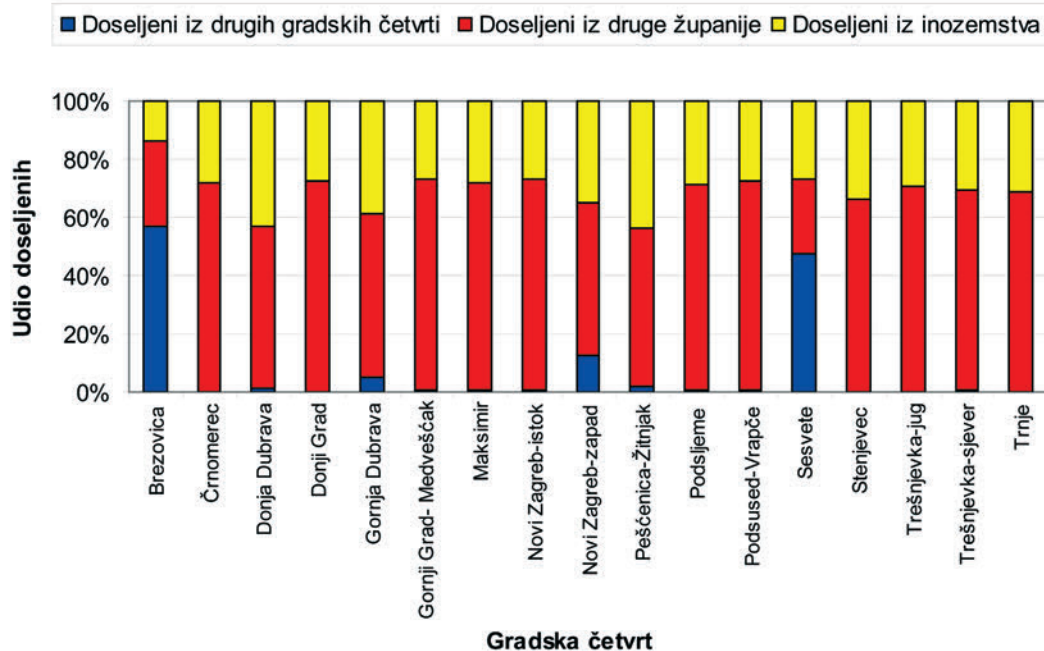
Ono što je ipak zanimljivo jest da percepcija Dubrave kao imigracijskoga kvarta nije posve neutemeljena. Štoviše, prije četrdesetak godina (1971), čak 67% stanovnika tadašnje Dubrave bili su doseljenici (Globarević, 1974). Popis 1981. bilježi da je na području Dubrave bilo 65% doseljenih, a samo ih se 35% rodilo u Dubravi (Švob i dr., 1998). Dakle, udio doseljenika prije 40 godina bio je znatno viši i opravdavao je epitet Dubrave kao područja „doseljeničkog tipa“.⁵ No u 40 godina taj se odnos značajno promijenio u korist rođenih u Dubravi. Udio doseljenika smanjio se za 15% pa o današnjoj Dubravi više ne možemo govoriti kao o izrazito imigracijskom području. To je smanjenje ponajprije rezultat njezine dugovječnosti, koja se danas broji u desetcima godina (preciznije oko 80 godina u najranije naseljenim dijelovima kompaktno izgrađenoga područja, odnosno oko 50 godina u onima izgrađenima nakon Drugoga svjetskog rata), odnosno stotinama godina postojanja njezinih izgrađenih ruralnih područja u najsjevernijim i najjužnijim dijelovima, tijekom kojih se stvorila značajna baza sada već starosjedilačkoga stanovništva. To znači da je danas potpuno uobičajeno susresti pripadnika druge ili treće generacije rođenih u Dubravi.

Promatrajući samo kontingent doseljenika, podaci popisa iz 2001. upućuju na bitne razlike u područjima iz kojih se doseljavalo u zagrebačke gradske četvrti. Kako Dubrava kotira u tom segmentu? Na slici 6 jasno se razaznaje da je u strukturi doseljenika po

gradskim četvrtima najviše onih koji su migrirali iz drugih zagrebačkih gradskih četvrti naselilo Brezovicu i Sesvete. Gornja i Donja Dubrava ne ističu se mnogo po udjelu doseljenika iz drugih zagrebačkih četvrti. Ti se udjeli u svim gradskim četvrtima (osim već spomenutih Brezovice i Sesveta u kojima prednjače doseljenici iz Zagreba te Novi Zagreb–zapad s 13%) kreću između 1 i 5%. U Dubravu je, kao i u ostale gradske četvrti osim Brezovice i Sesveta, najviše doseljenika migriralo iz drugih županija (i Gornja i Donja Dubrava 56%). To se najbolje očituje u činjenici da su ti udjeli vrlo visoki u gotovo svim četvrtima. Kreću se između 52 i 73% i primjećuje se da nema razlike u odnosu na udaljenost gradskih četvrti od središta grada (npr. u četvrti Gornji grad–Medveščak 73% doseljenika došlo je iz druge županije, slično kao i u četvrti Podsused–Vrapče, 72%, s vrlo sličnim apsolutnim vrijednostima). Najveći broj doseljenika iz drugih županija došao je iz slavonskih i sjevernlohvatskih županija te iz Like.

Ono po čemu se Dubrava ipak svrstava u skupinu rubnih gradskih četvrti i po čemu se razlikuje od središnjih gradskih četvrti jest udio doseljenika iz inozemstva. U dvije dubravačke četvrti zapaža se nešto veći udio doseljenika iz inozemstva (osobito iz BiH) – u Donjoj Dubravi taj udio iznosi 43%, a u Gornjoj Dubravi 38%. Apsolutni brojevi pokazuju drugačiji omjer, tj. Gornja Dubrava ima više doseljenika iz inozemstva (11 950) nego Donja Dubrava (8179) jer je prostorno i populacijski veća. U ovom kontingentu Dubrava s ostalim rubnim gradskim četvrtima dijeli slična obilježja. Naime, najviše doseljenika iz inozemstva naselilo se upravo u Donju Dubravu (43%), Peščenicu–Žitnjak (43%), Gornju Dubravu (38%), Novi Zagreb–zapad (35%) i Stenjevac (34%), dok

⁵ Prema Nejašmiću (1994), neko je područje „doseljeničkoga tipa“ ako mu je donja granica udjela doseljenika u ukupnome pučanstvu 66,6%.

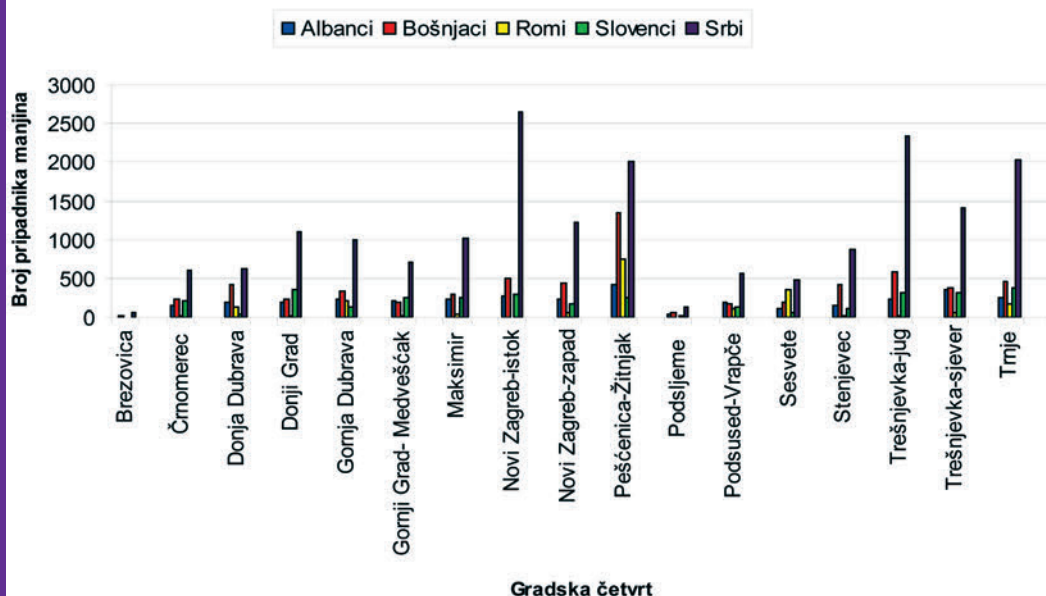

Sl. 6. Stanovništvo prema migracijskim obilježjima u gradskim četvrtima Zagreba 2001. Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS.

u središnjim gradskim četvrtima, kao i u Brezovici i Sesvetama zbog visokog udjela doseljenika iz drugih dijelova Zagreba, ta vrijednost ne prelazi 30%.

Od ukupnog broja doseljenika, najveći je udio onih iz Bosne i Hercegovine. Prema popisu 2001. taj je udio u svim zagrebačkim gradskim četvrtima veći od udjela ostalih doseljenika; iznosi više od 50%. Ipak periferija pokazuje znatno veću koncentraciju doseljenika iz BiH u odnosu na središnje gradske četvrti, što se očituje i u apsolutnom broju i u odnosu na ostale doseljenike. Tako je najviše doseljenika iz susjedne BiH naselilo Peščenicu–Žitnjak (11 277, tj. 81%), potom Sesvete (9221, tj. 93%), Gornju Dubravu (8523, tj. 71%), Novi Zagreb–zapad (7656, tj. 81%), Trešnjevku–jug (7463, tj. 74%), dok ih je po broju i udjelima

najmanje u Gornjem gradu–Medveščaku i Donjem gradu (oko 3000, tj. 54%). Brezovica je također područje sa znatnim udjelom doseljenika iz BiH (čak 90%), ali je zapravo riječ o samo 626 stanovnika. Razlozi takve prostorne distribucije doseljenika iz BiH višestruki su i vrlo kompleksni. Ovdje se tek može istaknuti da su neki povezani s vremenom doseljavanja (gradsko središte naselilo se prije većih valova migracija iz BiH, koji se datiraju u razdoblje nakon Drugog svjetskog rata te osobito tijekom i nakon Domovinskoga rata) i dostupnim prostorom za naseljavanje, koje je bilo neupražnjeno u rubnim dijelovima grada, te činjenicom da je ondje zemljište jeftinije. Rodbinske i prijateljske veze, poglavito tijekom ratnih i poratnih nedaća početkom 1990-ih, također su bile znatan motivacijski čimbenik za okupljanje

Sl. 7. Manjine u zagrebačkim gradskim četvrtima 2001.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS.

stanovnika iz istog zavičaja ili domovine u novoj gradskoj sredini.

Stanovnici doseljeni iz BiH u određenoj mjeri utječu na narodnosnu strukturu stanovništva zagrebačkih četvrti. Premda 92% stanovništva Zagreba čine Hrvati, a pripadnici manjina ukupno su zastupljeni sa samo 5%, najveći je broj Srba, a potom slijede Bošnjaci, Albanci, Slovenci i Romi. S većim ili manjim udjelima, redoslijed zastupljenosti posljednje navedene četiri manjine varira ovisno o gradskoj četvrti, ali ukupno ne prelazi nekoliko tisuća stanovnika (čak i manje). U Donjoj i Gornjoj Dubravi također ima najviše Srba (ukupno 1621 st.), ali njihov udio ne prelazi 2% ukupnog broja stanovnika. Promatrajući sliku 7 može se zaključiti da ni Donja ni Gornja Dubrava po međusobnom odnosu manjinskih skupina ne odudaraju od ostalih dijelova grada. Većom brojnošću pripadnika manjina izdvajaju se zagrebačka

područja Novi Zagreb, Peščenica, Žitnjak, Trešnjevka i Trnje.

Ipak, Dubrava je u etničkom smislu poseban dio grada.⁶ U njoj živi veći broj Janjevaca nego bilo gdje drugdje u gradu. Premda ne postoje jednoznačni podaci o njihovom broju i rasprostranjenosti, u literaturi se najčešće spominje da je do većeg vala naseljavanja početkom 1990-ih u Zagrebu živjelo oko 4000 Janjevaca⁷ te da ih je u posljednjem valu u 1990-ima doselilo još oko 3000

6 Etnička skupina označava „jednu ili više skupina ljudi, odnosno zajednicu, čiji pripadnici dijele zajednički identitet na temelju iste kulture, religije, jezika, običaja i drugih čimbenika.“ (Heršak, 1998: 54). U tom smislu, Janjevce možemo smatrati etničkom skupinom (Barjaktarović, 1971; Brčić i Čaldarović, 1998).

7 Glasnović, F. i Glasnović, M. (1997–98) iznose podatke da se od 1950-ih do 1991. u cijelu Hrvatsku preselilo 426 obitelji Janjevaca, od čega 380 obitelji u Zagreb

(Glasnović, 1995–96). Šiljković i Glamuzina (2004) navode da je u Zagrebu 2002. zabilježeno 669 janjevačkih obitelji, od toga najviše u Dubravi (502, što je 75% svih zagrebačkih Janjevaca), a mnogo manje u Centru (50), na Trešnjevci (43) i Črnomercu (25). Dakle, s oko 7000 pripadnika Janjevci čine tek oko 7% stanovnika Dubrave.

U Dubravu su se počeli doseljavati već 1950-ih, a pojačano 1970-ih i 1980-ih, te tijekom i nakon Domovinskoga rata. Prvi doseljenici iz Janjeva u znatnijoj su se mjeri okupili u Konjščinskoj i okolnim ulicama, gdje su se, prenoseći poslove kojima su se bavili na Kosovu, počeli baviti prodajom (najčešće na veliko) jeftinijih proizvoda od tekstila, plastike i kože, zlatarstvom te izradom predmeta od plastike i metala. Novopridošli Janjevci proširili su zone naseljavanja te su se proširili na područje Donje Dubrave (osobito oko Južne i Sopničke ul.) i sjeverno od Oporovečke ul. Okupljanje janjevačkih obitelji u Dubravi, primjerice oko jedne ulice, rezultat je psihološkog osjećaja povezanosti, sigurnosti i zajedničkoga života u novoj sredini, zatim jeftinijega zemljišta na tadašnjoj gradskoj periferiji i nepopunjenosti prostora stanovništvom u doba njihova doseljavanja. Stoga su gotovo svi novopridošlice s Kosova gradili kuće i naseljavali se blizu svoje rodbine, prijatelja i bivših susjeda. Prilagođavanje novoj sredini teklo je veoma teško, a patrijarhalni i tradicionalni odnosi u obitelji i zajednici održali su se do danas (Šiljković i Glamuzina, 2004). Premda se ti odnosi u posljednje vrijeme zbog sve izraženije asimilacije i akulturacije s ostalim stanovništvom te pod utjecajem globalizacije i modernih tehnoloških trendova mijenjaju, pa čak i poistovjećuju načinu života koji je karakterističan za ostalo dubravačko stanovništvo, dakako da je janjevački

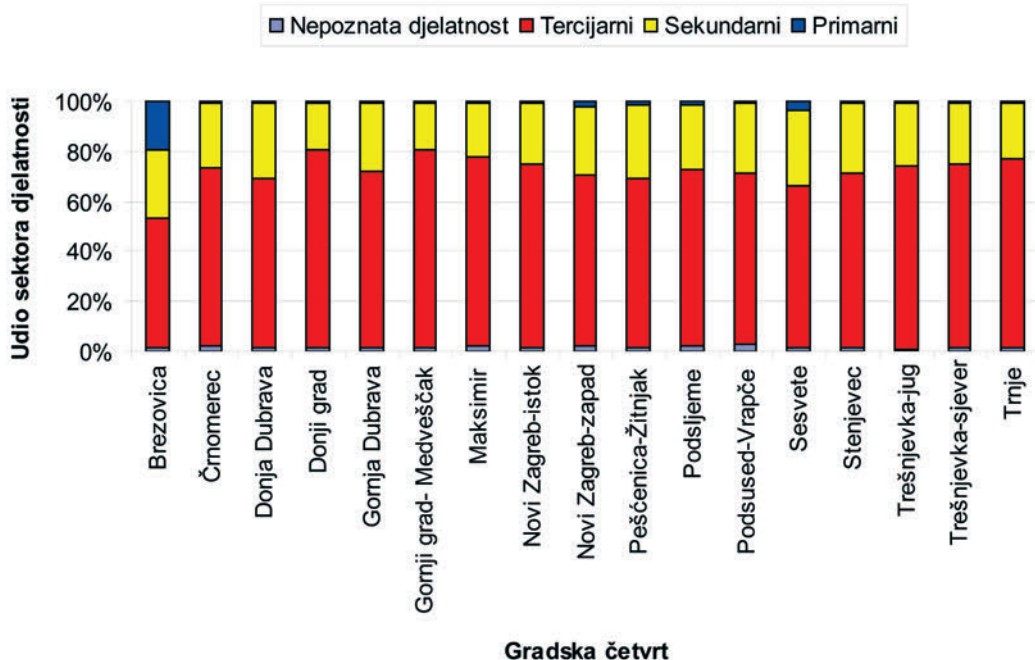

foto: Ivana Crljenko

Sl. 8. Konjščinska ulica

kontingent stanovništva ostavio i još uvijek ostavlja pečat u morfološkoj, demografskoj i socijalnoj slici Dubrave. Vjerojatno je jedan od najeklatantnijih primjera utjecaja jedne etničke skupine na morfološku transformaciju urbanoga prostora upravo dubravačka Konjščinska ulica, u kojoj janjevačke kuće svojim dimenzijama, estetikom i funkcijama (uglavnom su to stambeni i poslovni prostori u jednom objektu) bitno odudaraju od okolnih kuća koje ne naseljavaju Janjevci (sl. 8).

Prenoseći i njegujući kulturu ponajprije trgovine, a prije mnogo više i obrta, Janjevci se danas dobro uklapaju u prevladavajuću strukturu zaposlenih prema sektorima djelatnosti. Kao i drugdje u gradu (sl. 9), u Dubravi je najviše zaposlenih u tercijarnim djelatnostima, poglavito u trgovini, javnoj upravi, obrazovanju i zdravstvu. Potom slijede zaposleni u prerađivačkoj industriji i građevinarstvu, a najmanje je, gotovo zanemarivo malo onih zaposlenih u poljoprivredi (osim ruralnijih Seseveta i Brezovice). Primarni sektor, bez navedenih izuzetaka, svugdje u gradu zastupljen s oko od 1% pa čak i manje. Zaposleni u sekundarnom sektoru gotovo svugdje u gradu sudjeluju s 20-30% ukupno zaposlenih pa ni dubravač-

Sl. 9. Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti u zagrebačkim gradskim četvrtima 2001.

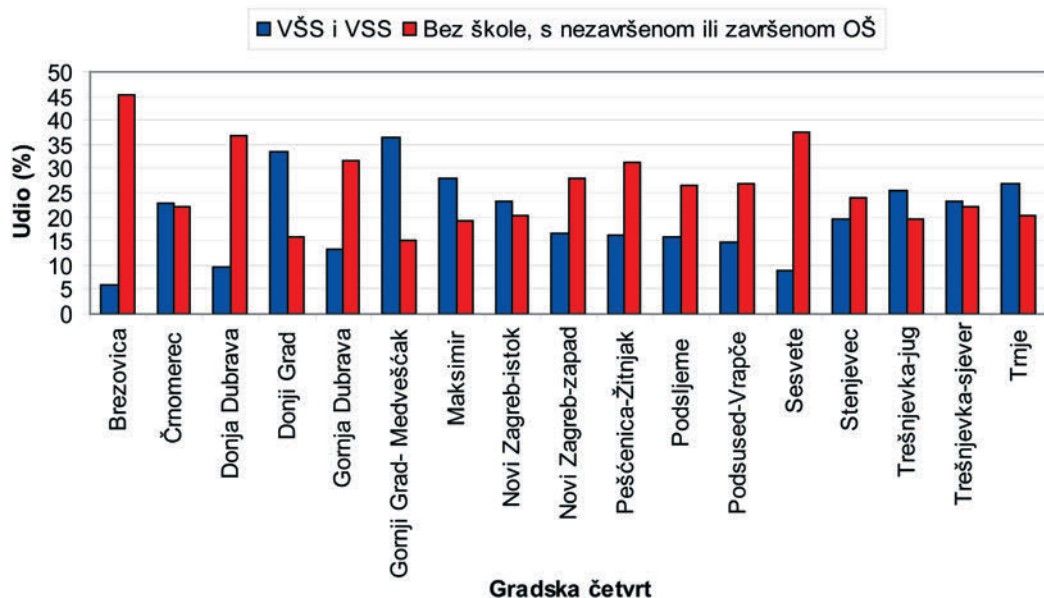
Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS.

ke četvrti u tom smislu nisu iznimke (Donja Dubrava 30%, Gornja Dubrava 27%). Ipak, primicanjem gornjim vrijednostima udjela (30%) potvrđuje se činjenica da je Dubrava oduvijek, pa tako i danas, bila radničko naselje u kojoj je, mnogo više ranije nego sada, znatan udio zaposlenih radio upravo u industriji i građevinarstvu.

Što se zaposlenih u tercijarnom sektoru tiče, razlike među četvrtima nešto su veće. U Gornjem gradu-Medveščaku i Donjem gradu čak je 79% zaposlenih u tercijarnom sektoru, dok je taj udio u Brezovici i Sesvetama očekivano najniži (Brezovica 52%, Sesvete 65%) zbog znatnijeg udjela zaposlenih u primarnim i sekundarnim djelatnostima. Dubravačke četvrti nalaze se u rangu s ostalim rubnim četvrtima Peščenica-Žit-

njak, Podsused-Vrapče, Novi Zagreb-zapad, Stenjevec (68-70%).

Dubrava u još jednom socio-kulturnom segmentu pokazuje karakteristike tipične rubne gradske četvrti. To je obrazovna struktura njezinih stanovnika, koja slično kao i dobna struktura jasno upućuje na razlike centar-periferija. Naime, usporedbom udjela stanovnika s niskim i visokim stupnjem obrazovanja u pojedinim gradskim četvrtima dolazi se do zaključka da dvije dubravačke gradske četvrti, poput ostalih rubnih četvrti, imaju znatno veće udjele stanovništva bez škole, s nezavršenom ili završenom osnovnom školom (Donja Dubrava 37%, Gornja Dubrava 32%), dok je udio onih s višom i visokom stručnom spremom daleko manji (Donja Dubrava 10%, Gornja

Sl. 10. Obrazovna struktura stanovnika zagrebačkih četvrti 2001.

Izvor: Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001., DZS.

Dubrava 13%). Stanje je potpuno drukčije u središnjim gradskim četvrtima, kao što su Donji grad, Gornji grad–Medveščak ili Maksimir. Ondje su, naime, udjeli stanovnika sa završenim višim školama i fakultetima čak i dvostruko veći od onih s nikakvim ili najnižim obrazovanjem (sl. 10). Posljedica je to, između ostalog, razlika u gradskom načinu života njegovanom u zagrebačkom središtu i, s druge strane, ukorijenjenim ruralnim navikama života kod pretežno doseljeničkog stanovništva na njegovoj periferiji, kod kojega u načelu obrazovanje nema tako važnu ulogu u razvoju pojedinaca kao što je to slučaj kod onih žitelja u središtu grada, koji su svakodnevno okruženi svakojakim obrazovnim i kulturnim objektima generacijama odgajani u duhu potrebe i želje za višim obrazovanjem. Djelomično je, međutim, tako nepovoljna obrazovna struktura na gradskoj periferiji, pa i u Dubravi, rezultat

nepostojanja primjerenih obrazovnih i kulturnih sadržaja koji bi potaknuli obrazovanje i još jače razvili svijest o nužnosti postizanja višeg stupnja obrazovanja kao preduvjeta kvalitetnijeg života.

UVJETI ŠIRENJA GRADSKOG TKIVA I MORFOGENEZA

Fizionomska odvojenost Dubrave zelenom zonom u odnosu na kompaktno izgrađeno gradsko područje Zagreba, odnosno gradske četvrti Maksimir i Peščenica-Žitnjak, još je jedno njezino specifično obilježje. Taj se zeleni pojas pruža od najsjevernijih dijelova medvedničkoga prigorja do njezinih najjužnijih dijelova (samo se u dijelu Donje Dubrave koji se nastavlja na Vukomerec taj pojas gubi), što je odredilo i osobitosti njezina razvoja kao fizički odvojenoga dijela grada. Stara su dubravačka sela na krajnjem sjeveru i jugu Dubrave u počecima svoga

nastanka i razvoja u srednjem vijeku imala drukčije uvjete razvoja od onih bližih središtu grada (npr. Gračani, Remete, Šestine). Bila su to od razdoblja najranijeg naseljavanja do izgradnje asfaltiranih cesta i uvođenja javnoga prijevoza u 20. st. izolirana, slabo napučena, tradicijski usmjerena, više ruralna nego urbana područja, dostupnošću i načinom života prilično udaljena od grada. Premda su neka od tih obilježja u manjoj mjeri zadržana i danas, poboljšanjem prometne infrastrukture i inkorporiranjem starih sela u jedinstvenu administrativno-teritorijalnu cjelinu, najprije općinu Dubrava⁸ a danas i u dvije gradske četvrti, u posljednjih se pedesetak godina te razlike smanjuju, pa su nekadašnja dubravačka sela u nekim svojim segmentima (npr. u poboljšanju opskrbe i komunalne infrastrukture, u izgradnji betonskih kuća i tzv. urbanih vila gradskoga tipa za stalno te sve češće i za povremeno stanovanje (vikendice), smanjenju poljoprivredne proizvodnje na račun tercijarizacije gospodarskih djelatnosti) poprimila značajke šireg periurbanoga prostora Zagreba. To zapravo znači da danas taj dio Dubrave po mnogim svojim fizionomskim karakteristikama znatno nalikuje na sjeverna podsljemenska područja Zagreba u njegovu središnjem i zapadnom dijelu (npr. Gračani, Lukšići, Šestine i dr.).

U morfogenetskom smislu, „uža“ Dubrava ima bitno različite karakteristike širenja

⁸ Godine 1948. sva su dubravačka naselja bila unutar grada Zagreba, tj. unutar sedam mjesnih odbora. Nedugo nakon toga postala je samostalna općina Zagrebačka Dubrava, u sastavu koje je bilo 21 naselje. Kao samostalna općina postojala je vrlo kratko, jer je već 1949. priključena Zagrebu (općini Maksimir). Preustrojem iz 1974. Dubrava postaje jedna od deset gradskih općina (Timet, 1963; Globarević, 1974; Žuljić, 1978; Prelogović, 2008), a nakon razdoblja nepostojanja unutargradskoga teritorijalnog ustroja u 1990-ima, od 1999. je podijeljena na gradske četvrti.

i razvoja u odnosu na sjeverne i južne dijelove izgrađene mnogo ranije. Ako arhitekturu i urbanizam „uže“ Dubrave usporedimo s izgrađenim dijelovima užega gradskog središta, primjerice Donjega grada, jasno se uočavaju sljedeća razlikovna obilježja: njezina fizionomska mladost, jer je u potpunosti izgrađena u posljednjih osamdesetak, a ponajviše pedesetak godina (što se osobito razaznaje u arhitekturi), za razliku od Donjega grada koji je najvećim dijelom dizajniran i izgrađen u 19. st.; inicijalni nizni tip naseljenosti uz jednu prometnicu, dok se donjogradske ulice sijeku u pravilnoj ortogonalnoj shemi; manja područja planske gradnje i velika područja prevladavajuće „divlje“ gradnje koja stihijski uzurpira prostor, dok je središte Zagreba u cijelosti planski uređeno. Problem „divlje“ gradnje javio se s prvim naseljavanjem Dubrave od 1940-ih (Donja Dubrava između Ul. Dubrava i Branimirove ul. te Gornja Dubrava sjeverno od Oporovečke ul.), a zadržao se do danas, kada se širi u donedavno neizgrađena sjeverna, istočna i južna područja Dubrave. Njezina su glavna obilježja kaotičnost i substandardnost ulične mreže, neopremljenost pratećim sadržajima, velika gustoća izgradnje, izgradnja bez pravila (Doklešić, 2003), estetski neprihvatljiva rješenja koja nagrđuju pejzaž i „troše“ kvalitetno zemljište, dojam manjka kontrole, nereda i nebrige o okolišu pa je „divlja“ gradnja nepoželjan, ali nažalost veoma rasprostranjen fenomen u gradu.

Premda je Dubrava jedno od gradskih područja s najlošijom reputacijom u urbanističkom smislu i tu upravo zbog raširenog građenja na „divlje“, takva neplanska gradnja ipak nije obilježje samo Dubrave. Naime, „divlja“ izgradnja u mnogim je dijelovima Zagreba, osobito u rubnima, uzela maha poslije katastrofalne poplave 1964. Tako je

i u podsljemenskoj zoni, ali i u središnjim gradskim općinama već 1960-ih došlo do zapaženog nasrtaja na zemljište. Prema Globareviću (1974), najviše je takve gradnje zabilježeno u tadašnjim općinama Maksimir (kojoj je pripadala Dubrava), Čnomerec, Remetinec, Trešnjevka, Peščenica, Trnje i Centar. I tridesetak godina kasnije stanje nije mnogo drugačije. Kramarić (2000) izno-

si podatak da je „najviše divlje gradnje u Dubravi, Novom Zagrebu i Peščenici, no ne zaostaju Centar, Medveščak, Maksimir ... Uz Dubravu i Novi Zagreb, Trešnjevka i Trnje dijelovi su s najviše bespravne gradnje ... situacija s bespravnom gradnjom u posljednjih deset godina kritično je premašila sva loša predviđanja...“

ZAKLJUČAK

Usporedbom Dubrave s ostalim zagrebačkim četvrtima jasno se uočavaju neke sličnosti i razlike, odnosno ističu se činjenice koje upućuju na to da je Dubrava po nekim svojim obilježjima tipično (rubno) gradsko područje, ali je po nekim drugim obilježjima specifična, osebujna u gradskim okvirima. Uočljivo je također da je sama Dubrava zbog svoje prostorne i populacijske veličine vrlo raznolik prostor pa je svako uopćavanje na razini cijeloga kvarta vrlo nezahvalno.

Dok se, s jedne strane, Dubrava razvija prema istoku i tako slijedi osnovne prirodne i planske smjernice širenja grada te se u tom segmentu ne čini izdvojenim, specifičnim gradskim područjem, njezina fizionomska odvojenost zelenom zonom nije obilježje svake zagrebačke rubne gradske četvrti (zapadna se naselja kontinuirano „naslanjaju“ jedna na druge). Njezinu specifičnost čini i brojnija populacija Janjevaca nego drugdje u gradu, što se uočava u drugačijem kulturnom pejzažu koji stvara ta etnička skupina. Ipak, u mnogim obilježjima ona je tipično rubno područje grada, koje se samim time što je kasnije nastalo nužno razlikuje od ranije oblikovanih i naseljenih središnjih dijelova grada. Stoga Dubravu, poput ostatka zagrebačke periferije, obilježava mlađe i slabije obrazovano stanovništvo sa znatnim udjelom doseljenika, poglavito iz drugih hrvatskih županija i iz susjedne BiH, zatim veći udio zaposlenih u sekundarnim djelatnostima, osobito u razdoblju socijalizma kada je gradska periferija bila rezervirana za radnička stambena naselja i industrijske zone te mlađa morfološka struktura i veća područja „divlje“ gradnje u odnosu na središte grada. Zaključno se može reći da najviše zajedničkih socio-kulturnih elemenata ima s četvrtima Peščenica–Žitnjak, Novi Zagreb–istok, Novi Zagreb–zapad, Podsused–Vrapče, Stenjevec i Sesvete.

LITERATURA

BARJAKTAROVIĆ, M., 1971: Janjevo – historijski razvitak, antropogeografske i etnološke karakteristike, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* (ur. BABIĆ, L.J., ČULINOVIĆ, F.), knjiga 45, JAZU, Zagreb, 31-55.

BRČIĆ, C., ČALDAROVIĆ, O., 1998: Položaj mladih u Dubravi (Zagreb): socijalna integracija i dezintegracija, *Migracijske teme* 14 (1-2), 65-77.

DOKLESTIĆ, B., 2003: Urbanističko planiranje i bespravna gradnja, *Čovjek i prostor* 1/2, 48-51.

GLASNOVIĆ, M., 1995-96: Kalvarija koja traje, *Zvono: janjevački godišnjak* 2, 23-25.

- GLASNOVIĆ, F., GLASNOVIĆ, M., 1997-98: Janjevci diljem svijeta i domovine, *Zvono: janjevački godišnjak* 4, 136-137.
- GLOBAREVIĆ, I., 1974: *Socijalno-geografska problematika rubnih zona Zagreba na primjeru Dubrave*, magistarski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
- HERŠAK, E. (gl. ur.), 1998: *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*, Institut za migracije i narodnosti i Školska knjiga, Zagreb.
- KRAMARIĆ, C., 2000: Čitavo desetljeće bezobzirni privatni investitori otimali zagrebačko zemljište!, *Vjesnik* 16. 5. 2000., <http://www.vjesnik.hr/pdf>, 13. 11. 2010.
- NEJAŠMIĆ, I., 1994: Populacijski razvitak Zagreba, *Sociologija sela* 32 (1/2), 1-12.
- NEJAŠMIĆ, I., 2005: *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- PRELOGOVIĆ, V., 2008: *Socio-prostorna polarizacija u Zagrebu*, doktorska disertacija, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.
- ŠILJKOVIĆ, Ž., GLAMUZINA, M., 2004: Janjevo and Janjevci – from Kosovo to Zagreb, *Geoadria* 9 (1), 89-109.
- ŠVOB, M., BRČIĆ, C., PODGORELEC, S., 1998: Mladi u Dubravi, *Migracijske teme* 14 (1-2), 7-32.
- TIMET, T., 1963: Prilog poznavanju stambene izgradnje Zagreba, u: *Iz starog i novog Zagreba*, III. Zagreb, 271-279.
- ŽULJIĆ, S., 1964: Zagreb i okolica: utjecaj gradskog organizma na regiju (nastavak), *Geografski glasnik* 26, 39-147.
- ŽULJIĆ, S., 1978: *Bilješke o Zagrebu (1953-1978)*, Ekonomski institut, Zagreb.

IZVORI

- GoogleEarth*, 2. 2. 2010.
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.*, Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr> (13. 5. 2011.)
- Popis stanovništva, kućanstava i stanova 31. ožujka 2001.*, Državni zavod za statistiku, posebno obrađene tablice
- Službene stranice Grada Zagreba*, www.zagreb.hr (10. 5. 2011.)
- Spomenica Župe Pohoda Blažene Djevice Marije*, 1989., Čučerje.
- Spomenica Župe sv. Mihaela Zagreb-Dubrava 1942-1992.*, 1992., Zagreb.
- Stanovništvo, domaćinstva i stanovi po mjesnim zajednicama (stanje popisa 31. 3. 1981.)*, Centar za ekonomski razvoj grada Zagreba - Zavod za statistiku, 1982.
- Statistički ljetopis Grada Zagreba 2009*, Gradski zavod za strategijsko planiranje i razvoja grada, Zagreb, 2010.

dr. sc. **IVANA CRLJENKO**, leksikograf

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

Frankopanska 26, 10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: ivana.crljenko@lzm.hr